

Бучок З. О., студентка магістратури педагогічного факультету, НУБіП України (м. Київ)

Маценко Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки НУБіП України (м. Київ)

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті досліджені сучасні підходи до визначення поняття проблемного навчання, місця проблемного навчання у педагогічній концепції та його функції, розглянуті педагогічні ситуації та на основі проведеного дослідження в Київському кооперативному інституті бізнесу і права розроблені загальні рекомендації щодо реалізації проблемного навчання у ВНЗ.

Ключові слова: *проблемна ситуація, проблемне навчання, освіта, студент, проблемна задача, методи проблемного навчання.*

В статье исследованы современные подходы к определению понятия проблемного обучения, места проблемного обучения в педагогической концепции и его функции, рассмотрены педагогические ситуации и на основе проведенного исследования в Киевском кооперативном институте бизнеса и права разработаны общие рекомендации по реализации проблемного обучения в вузах.

Ключевые слова: *проблемная ситуация, проблемное обучение, студент, проблемная задача, методы проблемного обучения.*

Постановка проблеми. В Україні відбувається становлення нової системи освіти, яка зорієнтована на входження в єдиний світовий освітній та інформаційний простір. І супроводжується цей процес істотними змінами в педагогічній теорії і практиці навчально-виховного процесу, який набуває особистісної спрямованості[2].

Сучасна вища освіта вбачає головним своїм завданням «озброєння» майбутніх фахівців методологією творчого перетворення світу. Процес творчості охоплює насамперед відкриття нового: нових об'єктів, знань, проблем і методів розв'язання цих проблем. У зв'язку з цим проблемне навчання розглядається як творчий процес розв'язання нестандартних науково-навчальних завдань нестандартними методами.

На даний момент проблемне навчання є недостатньо дослідженим в цілому, а оскільки воно має виражені особливості, якісно впливає на рівень знань, а використання проблемного навчання потребує детальних розробок у специфіці різних дисциплін, вважаємо тему дослідження актуальною.

Системний аналіз літератури та інших психолого-педагогічних джерел свідчить, що проблемне навчання – це складне поняття і явище педагогічної практики, яке постійно розвивається і вдосконалюється.

Вихідним поняттям дослідження є проблема. Основою навчальної проблеми є суперечність, усвідомлення якої студентами зумовлює виникнення у них потреби відкривати нові знання, способи, умови виконання дії і спонукає до діяльності.

Мета нашого дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити реалізацію проблемного навчання в умовах ВНЗ та безпосередньо в Київському кооперативному інституті бізнесу і права.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. У процесі дослідження нами встановлено наявність у літературі різноманітних трактувань основних категорій проблемного навчання – «проблемність», «проблемний підхід», «проблемна ситуація», «проблемна задача», «проблемне завдання», «проблема». Як наслідок, здійснюються різні підходи до їх класифікації і впровадження у практику навчання.

Потреба побудови в методиці дисципліни «Організація виробництва в закладах ресторанного господарства» єдиної термінології зумовила пошук нових підходів до проблемного навчання, спричинений інтеграцією сучасних психологічних і дидактичних досліджень. Зокрема, важливим є застосування особистісно-орієнтованого і діяльнісного підходів до методичної інтерпретації основних положень і понять проблемного навчання.

Під проблемністю навчання розуміють запровадження в навчальний процес сукупності прийомів і методів організації пізнавальної діяльності студентів, що детермінують їх активну розумову діяльність в процесі розв'язання навчальних проблем.

Проблемний підхід розглядають як вивчення предмета через послідовне представлення студентам і розв'язання ними проблемних ситуацій завдяки впровадженню методів проблемного навчання і відбору навчального матеріалу, що може забезпечити такий тип навчання.

Проблемну ситуацію визначають як особливий психічний стан студента, який характеризується інтелектуальним або духовним утрудненням під час взаємодії суб'єкта і об'єкта навчання і прагненням розв'язати пізнавальні суперечності.

Проблемна задача – це засіб створення у процесі навчання проблемної ситуації, яка передбачає активне мислення та практичну діяльність студентів для отримання ними пізнавального результату, що є важливим для процесу розв'язання проблемної ситуації.

Проблемне завдання, з одного боку, – це різновид пізнавального завдання, яке відповідає вищому рівню організації пізнавальної діяльності студента в процесі здійснення проблемного навчання; з іншого боку, – це об'єкт дії студента.

Поєднання описаних підходів можна розглядати як організовану викладачем методичну пізнавальну ситуацію взаємодії студента із пізнавальним об'єктом, яка характеризується інтелектуальним утрудненням і прагненням розв'язати пізнавальні суперечності і спрямована на засвоєння змісту освіти.

Перші ідеї проблемного навчання ми зустрічаємо в методах навчання Дж. Дьюї – навчання через дроблення, Дж. Брунера – навчання через дослідження[9].

Проблемне навчання ґрунтується на теоретичних положеннях американського філософа, психолога і педагога Дж. Дьюї, що заснував в 1894 р. в Чикаго дослідну школу, в якій навчальний план був замінений ігровою та трудовою діяльністю. Заняття читанням, рахунком, письмом проводилися тільки в зв'язку з потребами-інстинктами, що виникали у дітей спонтанно, у міру їх фізіологічного дозрівання[5].

Технологія проблемного навчання отримала поширення в 20-30-х роках у радянській і зарубіжній школі. Виникнення дидактичної системи проблемного навчання в радянській педагогіці пов'язують з дослідженнями Л.В. Занкова (організація змісту та побудова процесу навчання), М.А. Данилова (побудова процесу навчання), М.Н. Скаткіна, І.Я. Лернера (зміст і методи навчання), Н.А. Менчинської і Є.М. Кабанова-Меллер (побудова системи прийомів пізнавальної діяльності), Т.В. Кудрявцева та А.М. Матюшкіна (побудова процесу навчання), В.В. Давидова і Д. Брунера (організація змісту навчання) і М.І. Махмутова (побудова процесу навчання). У 70-80 рр. ХХ ст. концепцію проблемного навчання розвивали А.М. Алексюк, І.Я. Лернер, М.М. Скаткін, А.М. Матюшкін, М.І. Махмутов, М.І. Кругляк, Т.В. Кудрявцев, С.Ф. Жуйков, Н.Г. Дайрі, В.В. Заботін, Л.С. Айзерман, В. Оконь, Ч. Куписевич[8].

Концепція проблемного навчання не вирішує всіх проблем, які виникають у навчальному процесі, але вона має суттєві переваги порівняно з пояснювально-ілюстративним типом навчання.

На думку А.М. Алексюка, проблемне навчання – це сучасний рівень розвитку дидактики й передової педагогічної практики. Воно виникло як результат досягнень передової практики і теорії навчання та виховання в поєднанні з традиційним типом навчання, є ефективним засобом загального та інтелектуального розвитку студентів[1].

Кобзар О.Б. зазначає, що проблемне навчання – це тип навчання, в якому поєднуються самостійна систематична пошукова діяльність студентів із засвоєнням ними готових висновків науки, а система методів побудована з урахуванням визначення мети й принципу проблемності. Процес взаємодії викладання і навчання орієнтований на формування світогляду студентів, їх пізнавальної самостійності, стійких мотивів навчання і розумових (включаючи і творчі) здібностей під час засвоєння ними наукових понять і способів діяльності, детермінований системою проблемних ситуацій[4].

Класифікація методів навчання, запропонована ще в 1965 році І.Я. Лернером і

М.Н. Скаткіним, до теперішнього часу є найбільш поширеною в педагогічній науці. Вона включає такі групи методів: пояснювально-ілюстративний метод (званий також іноді інформаційно-рецептивним), репродуктивний метод, метод проблемного викладу, частково-пошуковий або евристичний і дослідницький метод.

Махмутов М.І. методи проблемного навчання називає дидактичними способами організації процесу проблемного навчання [7]. Автор залежно від способу представлення навчального матеріалу (проблемних ситуацій) і ступеня активності студентів виділив шість методів: метод монологічного викладу, міркуючий метод викладу, діалогічний метод викладу, евристичний метод навчання, дослідницький метод і метод програмованих завдань. Перші три з них представляють варіанти викладу навчального матеріалу викладачем, другі три - варіанти організації самостійної навчальної діяльності студента. У кожній з цих груп методів і в класифікації в цілому передбачається збільшення активності студента і, таким чином, відслідковується місце проблемної ситуації та проблемного навчання.

Проблемна ситуація перш за все характеризує певний психологічний стан студента, що виникає в процесі виконання такого завдання, яке вимагає засвоєння нових знань про предмет, способи або умови виконання завдання. Під проблемним навчанням також розуміється система науково обґрунтованих методів і засобів, вживана в процесі розвиваючого навчання, яка припускає створення під керівництвом викладача проблемних ситуацій і активну самостійну діяльність студента з метою, в першу чергу, інтелектуального і творчого розвитку студентів, а також оволодіння ними знаннями, навичками, вміннями і способами пізнання[8].

Основним поняттям проблемного навчання є проблемна ситуація, яка є інтелектуальним утрудненням людини, що виникає у разі, коли вона не знає, як пояснити явище, факт, процес дійсності, не може досягти мети відомим їй способом, що спонукає людину шукати новий спосіб пояснення або спосіб дії. Проблемна ситуація

обумовлює початок мислення в процесі постановки і рішення проблем[7].

Проблемні ситуації зазвичай класифікуються за різними критеріями: за спрямованістю на пошук нових знань або способів дії; за рівнем проблемної ситуації залежно від того, наскільки гостро виражені суперечності; за дисциплінами і предметами, в яких допустиме застосування тих або інших проблемних ситуацій і так далі.

Найбільш функціональним і поширеним є розділення проблемних ситуацій за характером змістовної сторони суперечностей на чотири типи, які, на думку М.І. Махмутова, є загальними для всіх навчальних предметів:

1. недостатність колишніх знань студентів для пояснення нового факту, колишніх умінь для вирішення нового завдання;

2. необхідність використовувати раніше засвоєні знання або вміння, навички в принципово нових практичних умовах;

3. наявність суперечності між теоретично можливим шляхом рішення задачі і практичною нездійсненністю вибраного способу;

4. наявність суперечності між практично досягнутим результатом виконання навчального завдання і відсутністю знань у студента, для його теоретичного обґрунтування[6].

Матюшкін А.М. так визначає проблемну ситуацію: це особливий вид розумової взаємодії суб'єктів дидактичного процесу, що характеризується таким психічним станом студента під час вирішення цих завдань, який вимагає виявлення (відкриття або засвоєння) нових знань або способів діяльності. Отже, проблемна ситуація – це така ситуація, під час розв'язання якої суб'єктові навчання не вистачає знань і він повинен сам їх шукати[5].

Матюшкін А.М. наводить шість правил створення проблемної ситуації:

1. перед суб'єктами навчання слід поставити таке практичне або теоретичне завдання, виконання якого вимагає засвоєння нових знань і опанування нових навичок і умінь;

2. завдання має відповідати розумовим здібностям суб'єктів навчання;

3. проблемне завдання дається до пояснення матеріалу, що вивчається;

4. проблемними завданнями можуть бути:

- а) засвоєння навчального матеріалу;
- б) формулювання запитання, гіпотези;
- в) практичне завдання;

5. одна і та сама проблема може бути створена різними типами завдань;

6. розв'язанню дуже складної проблемної ситуації суб'єкт викладання сприяє шляхом указування суб'єкту навчання причин невиконання даного йому практичного завдання або неможливості пояснення ним тих чи інших фактів[5].

Під час проведення занять можна використовувати такі рівні проблемного навчання:

1. постановка проблеми та її розв'язання викладачем;

2. створення проблеми викладачем та її розв'язання спільно з студентами;

3. розв'язання студентами проблемних завдань, які виникають у процесі навчання;

4. студенти разом з викладачем визначають проблему і самостійно її розв'язують.

Для досягнення максимальної ефективності навчального процесу постановка проблемних завдань повинна здійснюватися з урахуванням основних логічних і дидактичних правил: відділення невідомого від відомого, локалізації (обмеження) невідомого, наявність у формулюванні проблеми невизначеності, визначення можливих умов для успішного вирішення і т.д. Необхідно враховувати психологічні особливості засвоєння матеріалу, рівень підготовки студентів, їх мотиваційні критерії.

У педагогічній теорії вважається, що продуктивну пізнавальну діяльність студента в умовах проблемної ситуації і, відповідно, процес проблемного навчання можна звести до наступних основних характерних етапів:

1. виникнення (постановка) проблемної ситуації;

2. усвідомлення суті утруднення (суперечності) і постановка проблеми (формулювання проблемного завдання);

3. пошук способу рішення проблемної задачі шляхом інтерпретації припущень,

гіпотез і т.д. із спробою відповідного обґрунтування;

4. доказ гіпотези;

5. перевірка правильності рішення проблемної задачі[4].

Від того, наскільки вірно поставлена проблемна ситуація, залежить не тільки ефективність, але і можливість подальшого проблемного навчання. З погляду студентів цей етап характеризується фазою сприйняття матеріалу і його попереднього аналізу. При правильній постановці проблемної ситуації у студентів збуджується інтерес і з'являється мотивація до її вивчення. Актуалізація внутрішньої і зовнішньої суперечності проблемної ситуації створює необхідні передумови для розгортання навчально-пошукової діяльності студента, яка починається із спроби усвідомлення утруднення і постановки проблеми[2].

Дичківська І.М. наголошує, що для успішної реалізації технології проблемного навчання необхідні: побудова оптимальної системи проблемних ситуацій і засоби їх створення (усні, письмові, мультимедійні засоби); відбір та використання актуальних, вагомих проблем; врахування особливостей проблемних ситуацій у різних видах навчальної роботи; особливе значення мають особистісний підхід і майстерність викладача, здатні викликати активну пізнавальну діяльність студентів[3].

Особливо важливою перевагою проблемного навчання є те, що воно змінює мотивацію пізнавальної діяльності: провідними стають пізнавальні – спонукальні (інтелектуальні) мотиви[5]. Інтерес до навчання виникає у зв'язку з проблемою й розгортається в процесі розумової праці, пов'язаної з пошуками та знаходженням рішення. На цих засадах виникає внутрішня зацікавленість, що перетворюється на чинник активізації навчального процесу та ефективності навчання. Проблемне навчання також сприяє формуванню творчого професійного світогляду майбутніх фахівців, умінь самостійного осмислення як явищ природи, виробничих і технологічних процесів, які вивчаються в навчальному закладі, так і взагалі явищ навколишнього світу, формує здатність людини приймати обґрунтовані рішення в нестандартних ситуаціях.

Але проблемне навчання, на думку В.В. Ягупова, має свої недоліки, його «не завжди можна використовувати через складність матеріалу, що вивчається, непідготовленість суб'єктів навчального процесу. Напевне, виправдовує себе комплексне використання традиційного та проблемного навчання, які взаємно доповнюють одне одного і компенсують недоліки» [9].

У зв'язку з вищезгаданим, проблемне навчання не припускає повної відмови від таких традиційних методів, як пояснювально-ілюстративний і репродуктивний. Але в окремих галузях і в ситуаціях, що найбільш сприяють тому, застосування проблемних методів здатне дозволити добитися високих результатів в освіті і розширити його традиційно звужені цільові рамки.

Досліджуючи реалізацію проблемного навчання в Київському кооперативному інституті бізнесу і права, ми провели анкетування. За матеріалами, зібраними в результаті анкетування, ми виявили рівень обізнаності студентів та викладачів з питань організації проблемного навчання. Опитування було проведене серед студентів ОКР «Бакалавр» напряму підготовки «Харчові технології та інженерія» спеціальності «Виробництво харчової продукції» і викладачів кафедри харчових технологій та товарознавства Київського кооперативного інституту бізнесу і права. У дослідженні взяли участь 20 викладачів кафедри, 30 студентів III – IV курсів.

Особливо показовими виявилися відповіді на наступні запитання:

1) «Що, на Вашу думку, означає поняття «проблемне навчання»?» 35% опитаних викладачів відповіли так: «пошук відповіді на сформувану перед студентом проблему (проблемну ситуацію)»; 27% - «вивчення матеріалу з використанням ситуаційних завдань»; 20% - «відсутність бажання навчатись» і 18% викладачів не дали відповіді. Можна визначити, що близько 62% викладачів знають і використовують проблемне навчання, а близько 38% не дали відповіді.

2) «Чи застосовуєте Ви проблемне навчання на заняттях та яка ціль його застосування?» 47% викладачів відповіли:

«так, для кращого сприйняття, усвідомлення матеріалу та перевірки знань студентів»; 23% - «тільки вирішуючи проблему на практиці, студент розуміє щось і особливо запам'ятовує»; 30% - не дали відповідь.

Проаналізувавши анкети викладачів, ми дійшли висновку, що в Київському кооперативному інституті бізнесу і права близько 43% викладачів використовують проблемне навчання та елементи проблемних ситуацій, близько 18% викладачів частково використовують елементи проблемного навчання. 39% викладачів не використовують проблемне навчання.

На думку студентів у навчальному процесі з ними проблемні ситуації не використовують. Для студентів проблемне навчання – це «погані відносини з викладачами або упереджене ставлення до студентів», «брак знань», «відсутність бажання навчатись». Такої думки дотримуються понад 70%, менше 30% студентів не дали відповіді.

Дослідження засвідчили, що проблемне навчання – відома, але практично не поширена модель навчання. Лише деякі викладачі використовують проблемні завдання як допоміжний засіб для засвоєння навчального матеріалу.

Розробляючи рекомендації щодо впровадження проблемного навчання у ВНЗ, варто зазначити, що вже відомих навчально-виховних методів замало для навчального процесу. Для підвищення рівня знань студентів та їх мотивації до навчання Київський кооперативний інститут бізнесу і права впроваджує методи проблемного навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, ми проаналізували теоретичні аспекти організації проблемного навчання студентів та ознайомилися із застосуванням проблемного навчання в Київському кооперативному інституті бізнесу і права.

У подальшому ми плануємо розробити проблемні ситуації, проблемні лекції та застосувати їх під час вивчення дисципліни «Організація виробництва в закладах ресторанного господарства» у Київському кооперативному інституті бізнесу і права.

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. – Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів / А.М. Алексюк — К.: Либідь, 1998. — 560 с.
2. Голубєва М.О. Порівняльний аналіз проблемного навчання та методу випадків і ситуацій / Голубєва М.О., Єгорова В.В. / Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2004. - 78 с. // Наукові записки. – Том 33. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / Національний університет «Києво-Могилянська академія».
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник / І.М. Дичківська - К.: Академвидав, 2004. - 352 с.
4. Кобзар О.Б. Роль проблемного навчання в підвищенні якості підготовки фахівців // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. / О.Б. Кобзар - К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2002. - Вип. 27. - С. 34-42.
5. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А.М. Матюшкин - М.: Педагогика, 1972. — 168 с.
6. Махмутов М.И. Вопросы процесса проблемного обучения: Учеб. пособ. / М.И. Махмутов. - Казань: Изд-во Казанский ун-т., 1971. – 63 с.
7. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. Книга для учителя / М.И. Махмутов - М., 1977. – 240 с.
8. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.Л. Ортинський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
9. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. / В.В. Ягупов - К.: Либідь, 2002. –560 с.

Buchok Z. O., student magistrates

Matsenko L. M., candidate of pedagogical sciences, associate professor

ORGANIZATION OF PROBLEM STUDIES OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The paper explored current approaches to the definition of problem-based learning, problem-based learning places in educational concepts and functions considered teaching situations and based on research conducted at the Kiev institute cooperative business and developed general recommendations for process the problem-based learning in higher education.

Especially important advantage of problem-based learning is that it changes the motivation of cognitive activity: become the leading educational - incentive (intellectual) motifs. Interest in the study arises from the problem and unfolding during mental work associated with the search and finding solutions. On this basis there is an internal interest that becomes a factor enhance teaching and learning efficiency. Problem-based learning also promotes creative professional outlook of future professionals, independent thinking skills as natural phenomena, industrial and technological processes that are taught in school, and all the phenomena of the world, forms the ability to make informed decisions in unusual situations.

Thus, we analyzed the theoretical aspects of problem-based learning students and familiarized with the use of problem-based learning in cooperative Kiev Institute of Business and Law.

In the future we plan to develop a problematic situation problematic lectures and apply them in the study course «The production facilities in restaurants' cooperative» in the Kiev Institute of Business and Law.

Keywords: problem situation, the problem of training, education, student, problematic tasks, learning, problem-based learning methods.